

MARIOLA WOJCIECHOWSKA
KATARZYNA LIPSKA
KATARZYNA POTACZAŁA-PERZ
MARTYNA GŁUSZEK-OSUCH

ŚWIAT PIĘKNA W SYSTEMIE WARTOŚCI DORASTAJĄCEJ MŁODZIEŻY

WPROWADZENIE

Wartości są jednym z kluczowych elementów funkcjonowania człowieka jako świadomie wybrane, trwałe kierunki działania. Nadają sens codziennym decyzjom, są źródłem motywacji do podejmowania działań pomimo przeszkód (LeJeune i Luoma, 2021) oraz wsparciem dla spójności tożsamości (Schwartz, 2012; Rokeach, 1973). Wartości można zdefiniować jako trwałe przekonania o pożądanym celu i sposobach działania, które organizują hierarchię priorytetów jednostki i wpływają na jej decyzje i zachowanie (Rokeach, 1973; Schwartz, 1992). W ujęciu motywacyjnym pełnią rolę „wewnętrznego kompasu”, wspomagającego samoregulację i dobrostan psychiczny (Maio, 2017).

Dr hab. MARIOLA WOJCIECHOWSKA, prof. UJK – Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Instytut Pedagogiki; adres do korespondencji: ul. Krakowska 11, 25-029 Kielce; e-mail: mariola.wojciechowska@ujk.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4589-5501>.

Mgr KATARZYNA LIPSKA – Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Katedra Psychologii; adres do korespondencji: ul. Krakowska 11, 25-029 Kielce; e-mail: katarzyna.lipska@ujk.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9015-3910>.

Dr KATARZYNA POTACZAŁA-PERZ – Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Instytut Pedagogiki; adres do korespondencji: ul. Krakowska 11, 25-029 Kielce; e-mail: katarzyna.potaczala-perz@ujk.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5061-1975>.

Dr MARTYNA GŁUSZEK-OSUCH – Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Collegium Medicum; adres do korespondencji: Al. IX Wieków Kielc 19A, 25-317 Kielce; e-mail: martyna.gluszek-osuch@ujk.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5287-0962>.

Artykuły w czasopiśmie dostępne są na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-ND 4.0)

Wśród różnych koncepcji postrzegania i opisywania systemów wartości teoria Milтона Rokeacha (1973) dowodzi, iż system wartości tworzy hierarchicznie uporządkowany zbiór przekonań, w których wartości pełnią funkcje nadrzędnych kryteriów oceny i zachowań.

Aktywne zaangażowanie się w zachowania związane z wartościami sprzyja zwiększaniu satysfakcji z życia, poczuciu sensu i odporności psychicznej (Reilly i in., 2019), a jako dynamiczny proces wspiera rozwój dobrostanu (Hayes i in., 2012; Schwartz, 2012; LeJeune i Luoma, 2021).

Warto podkreślić, iż system wartości kształtuje się w toku rozwoju jednostki pod wpływem czynników rodzinnych, kulturowych, religijnych i edukacyjnych. Proces kształtowania systemu wartości jest szczególnie intensywny w okresie młodości i wczesnej dorosłości, kiedy jednostka formuje własną tożsamość i system przekonań. We współczesnym świecie obserwuje się zmiany w zakresie uznawania określonych wartości. Tradycyjne wartości, np. patriotyzm czy religia, stają się mniej ważne niż wartości indywidualistyczne, związane z samorealizacją, wolnością i sukcesem. Zauważa się także niskie cenie wartości estetycznych związanych ze światem piękna, jednakże ich istota zaczyna być podejmowana w badaniach nad wartościami młodzieży. Rozpoznanie zasygnalizowanych kwestii stało się zasadniczym teoretycznym celem badań, którego najważniejsze rezultaty przedstawiono w niniejszym opracowaniu. Badania nad rangowaniem wartości mogą mieć ponadto znaczenie praktyczne i stanowić podstawę do kształtowania programów edukacyjnych, wychowawczych i profilaktycznych wspierających rozwój jednostki oparty na wartościach.

Omówione w niniejszym artykule wyniki tworzą jeden z wątków szeroko-profilowych badań dotyczących problematyki stylów życia młodzieży szkół średnich. Główny problem badań wyraża się w pytaniu: Jakie są wyznaczniki i uwarunkowania preferowanych i realizowanych stylów życia młodzieży szkół średnich w aspekcie ich konsekwencji zdrowotnych? W niniejszym tekście skoncentrowano się na jednym aspekcie stylów życia, tj. na aksjologicznej podstawie stylów życia. W związku z tym w artykule ujęto odpowiedzi na pytania: Jaki jest system wartości badanej młodzieży? Jakim wartościom młodzież nadaje najwyższą lub najniższą rangę? Jakie są uwarunkowania systemu wartości badanych? Jakie miejsce w hierarchii wartości zajmuje wartość *świat piękna*?

Badania przeprowadzono w zakresie projektu dofinansowanego ze środków budżetu państwa w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą „Nauka dla Społeczeństwa II”, nr projektu NdS-II/SP/0429/2023/01, kwota dofinansowania 1 029 600,00 zł, całkowita wartość projektu 1 029 600,00 zł.

DEFINICYJNE UJĘCIE WARTOŚCI WEDŁUG MILTONA ROKEACHA

Koncepcją hierarchicznego ujęcia wartości jest teoria wartości Miltona Rokeacha (1973), który dowodził, że system wartości to organizacja zasad i reguł dotyczących systemu przekonań jednostki, które wpływają na zachowanie człowieka. Wartości są uporządkowane w sposób względny i hierarchiczny (Mróz, 2007). Ludzie między sobą różnią się nie liczebnością wartości, a ich hierarchią (Cieciuch, 2013).

Rozumienie wartości według teorii Rokeacha dotyczy sfer: poznawczej, społecznej, motywacyjnej i behawioralnej (Rokeach, 1968, za: Mróz, 2009). Według autora wartości mają charakter dualny – traktowane są w kategoriach ostatecznych i instrumentalnych, na tej podstawie zostały wyodrębnione dwie skale – wartości ostateczne i instrumentalne, z których każda składa się z 18 wartości. Wartości instrumentalne (tj. *ambitny, czysty, intelektualista, kochający, kulturalny, logiczny, lojalny, niezależny, o szerokich horyzontach, obdarzony wyobraźnią, odpowiedzialny, odważny, opanowany, posłuszny, sprawny, uczciwy, uczynny, wyrozumiały*) są narzędziem do osiągnięcia wartości ostatecznych, z kolei wartości ostateczne określają stany finalne dążeń ludzkich (tj. *bezpieczeństwo narodowe, bezpieczeństwo rodziny, dojrzała miłość, ekscytujące życie, mądrość, poczucie dokonania czegoś, pokój na świecie, prawdziwa przyjaźń, przyjemność, równość, szacunek dla samego siebie, świat piękna, uznanie społeczne, wewnętrzna harmonia, wolność, wygodne życie, zbawienie, zdrowie*) (Jaworska i in., 2011). Wartości instrumentalne wywierają zatem wpływ na procedurę i ogólny przebieg działania, zaś wartości ostateczne tworzą końcowy wynik.

Wśród wartości instrumentalnych wyróżnia się wartości kompetencyjne skupione na własnej osobie (np. *ambitny, odpowiedzialny, odważny*) oraz wartości moralne – zorientowane na innych (np. *lojalny, uczciwy, uczynny*). Z kolei wartości ostateczne podzielono na wartości osobiste (dotyczące jednostki) np. *zdrowie, dojrzała miłość*, oraz na wartości społeczne (skupiające się na innych) np. *równość, pokój na świecie* (Oleś, 2002).

Interpretacja systemów wartości zgodnie z narzędziem RVS uwzględnia także rozróżnienie na wybieraną przez badanego pozycję przypisywaną wartości na liście rankingowej. Miejsca od pierwszego do dziewiątego zajmują wartości określone jako centralne, dalsze pozycje na liście określone są jako wartości peryferyjne. Wartości centralne są kluczowe, niezmiennie, jednostka podejmuje działania kierując się nimi. Wartości peryferyjne, nazywane też marginalnymi, łatwiej ulegają zmianie w ciągu życia.

Skala Wartości RVS M. Rokeacha znajduje zastosowanie w wielu badaniach empirycznych (Derbrich i Kuk, 2025; Wojciechowska, 2018; 2020; 2022;

Wojciechowska i Wojciechowska, 2022; Głaz, 2014; 2015; 2025; Ciecuch, 2013; Brzozowski, 1987 i in.).

Celem artykułu jest ukazanie hierarchii wartości młodzieży szkół średnich ze szczególnym uwzględnieniem rangi, jaką badani nadali wartości *świat piękna* jako wartości ostatecznej oraz wartości o szerokich horyzontach i obdarzony wyobraźnią przypisanych do grupy wartości instrumentalnych.

1. MATERIAŁ I METODY

1.1. UCZESTNICY BADAŃ

Badaniami objęto uczniów klas drugich ze szkół średnich o różnym profilu kształcenia z województwa świętokrzyskiego. Do doboru próby (losowo-warstwowo-proporcjonalnej) posłużyły dane z Kuratorium Oświaty w Kielcach. W badaniach uczestniczyli uczniowie szkół ze wszystkich powiatów województwa świętokrzyskiego i miasta Kielce – ogółem 3400 uczniów, w tym 52,22% to dziewczęta a 47,75% chłopcy (0,03% brak danych); 17,82% badanych to mieszkańcy dużych miast, 33,11% średnich i małych miast oraz 49,07% wsi. Badani reprezentowali następujące typy szkół: szkoły branżowe – 21,48%, technika – 28,57%, licea ogólnokształcące – 49,95%.

1.2. PROCEDURA

Na udział uczniów w badaniach pisemną zgodę wyrazili ich rodzice, wypełniając kartę uczestnictwa. Udział w badaniach był anonimowy i dobrowolny. Uczniowie otrzymali kwestionariusze Skali Wartości RVS wraz z instrukcją uszeregowania wartości – uporządkowanych alfabetycznie oddzielnie dla każdej z list. Zadaniem badanych było uszeregowanie wartości od 1 do 18 pozycji, przy czym najważniejszej wartości w ocenie badanych przypisywano 1, a najmniej cenionej 18 pozycję¹.

¹ Badania uzyskały pozytywną ocenę Komisji ds. Etyki Badań Naukowych Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach: Uchwała nr 5/2023 z dnia 21.12.2023 r.

1.3. NARZĘDZIA POMIARU

Podstawą oceny wartości deklarowanych przez młodzież było wykorzystanie Skali Wartości RVS Milтона Rokeacha w polskiej adaptacji Agnieszki Jaworskiej, Anny Matczak i Joanny Bitner (2011), umożliwiającej porównywanie hierarchii wartości w badanych grupach. Wyniki badań pozwalają określać uwarunkowania wartości, w tym płeć, miejsce zamieszkania i typ szkoły, do jakiej uczęszcza młodzież, oraz wykształcenie rodziców.

1.4. ANALIZA DANYCH

Zebrane dane empiryczne opracowano statystycznie z wykorzystaniem programu STATISTICA.PL.13.3 zgodnie z pomiarem zmiennych. Podstawą analizy stały się rozkłady bezwzględne i procentowe przyjętych w badaniach zmiennych: posłużono się miarami średnimi – średnią arytmetyczną: M oraz rozproszeniem cech – odchyleniem standardowym: SD .

W celu oceny zależności między zmiennymi: płeć, typ szkoły, miejsce zamieszkania i wykształcenie rodziców a hierarchią wartości ostatecznych i instrumentalnych wykorzystano uogólnione modele regresji liniowej z wykorzystaniem funkcji identycznościowej. Dla ukazania tego, jak poszczególne punkty danych lub obiekty są grupowane hierarchicznie, wykorzystano analizę skupień (klasteryzację). Przyjęto poziom istotności $p < 0,05$.

2. UJĘCIE DEFINICYJNE WARTOŚCI ŚWIAT PIĘKNA

Świat piękna to wartość ulokowana na pograniczu filozofii, w tym estetyki i aksjologii, psychologii, socjologii i sztuk pięknych. Piękno ujmowane w kontekście estetyczno-filozoficznym od zarania ludzkości osadzone było w realiach społeczno-kulturowych (Madan i in., 2018; Bourdieu, 2005; Haworth-Hoeppner, 2000) i historycznych. Immanentne dążenie człowieka do piękna było tematem rozważań filozofów: Arystotelesa (Rhet. 1366, a 33), Platona (1993), czy Tomasza z Akwinu, który przyjął, że „piękne jest to, co oglądane podoba się” (ST I, 5, 4 ad. 1).

Operacjonalizacja kategorii piękna rodzi pewną trudność. W samym ujęciu świata piękna jako wartości proponowanych przez M. Rokeacha (Skala Wartości RVS) znaleźć można jedynie podpowiedź, że wartość *świat piękna* odnosi się do piękna przyrody i sztuki.

Piękno w ujęciu aksjologicznym nie tylko łączy się z doznawanym wrażeniem, lecz także wpływa na sferę emocjonalną i jest wyrazem przeżyć człowieka. Piękno w takim kontekście rozumiane jest jako wartość autoteliczna, mająca sens sama w sobie; wzbogaca doświadczenie istnienia, nadaje życiu sens, przeciwstawia się użyteczności i materializmowi.

Wartość *świat piękna* jest emanacją kapitału kulturowego (Bourdieu, 1984). Doświadczeniom z tego obszaru zasobów służy m.in. większa ekspozycja na bodźce estetyczne, której realizacja wymaga zintensyfikowania szerokoprofilowych działań wychowawczych i edukacyjnych. Działania te pomagają zinternalizować wartości i są elementem transmisji kultury. Nie jest to jednak tak rudymentalne jak instynkt przetrwania, któremu służy np. wartość bezpieczeństwa rodziny, dlatego też wartości estetyczne potrzebują dodatkowego wsparcia w ich realizacji w postaci świadomych i celowych oddziaływań dydaktyczno-wychowawczych.

Należy podkreślić, że mimo ujmowania w szkolnych podstawach programowych zagadnień dotyczących kwestii estetycznych oraz wyraźnego podkreślania znaczenia działań twórczych i kreatywnych w procesie dydaktycznym, wyniki badań wskazują na utrzymującą się niską rangę wartości *świat piękna* w ogólnej hierarchii wartości młodych ludzi. Wyniki te są spójne z innymi prowadzonymi analizami z udziałem młodzieży (Wojciechowska, 2018; Fiedorczuk i Fiedorczuk, 2012; Szymański, 1998; Głaz, 2014; 2015; 2025; Gózdź, 2020; Roguska, 2025). Zauważa się ponadto, że wartość *świat piękna* konsekwentnie przypisywana jest do kategorii wartości peryferyjnych, które nie wpływają na proces decyzyjny i mogą ulegać zmianie w ciągu życia.

Poczynione w toku badań obserwacje odnoszące się do systemu wartości dorastającej młodzieży skłaniają do poszukiwania właściwych strategii dla realizacji edukacji aksjologicznej. Szczególną troskę należy dołożyć do wpajania wartości piękna w szerokim jego zakresie. Szkoła, będąc zinstytucjonalizowanym systemem oddziaływań, ma swój udział w przekazywaniu i kształtowaniu wartości, które są istotnym komponentem procesu edukacyjnego. Jej misją jest kształtować system wartości młodzieży, wzmacniać pogłębione rozumienie wartości *świat piękna*, a nade wszystko sprzyjać internalizacji humanistycznych wartości przygotowujących młodzież do uczestnictwa w życiu społecznym.

3. WYNIKI

Opisując uzyskane wyniki, osobno zinterpretowano dwie listy wartości: ostatecznych i instrumentalnych, uwzględniając w analizach różnice w hierarchii wynikające z płci uczestników badania, ich miejsca zamieszkania, wykształcenia matki i ojca uczestników badań oraz typu szkoły, do jakiej uczęszczają badani uczniowie. Na potrzeby niniejszego artykułu przedstawiono tylko istotnie statystyczne wyniki dotyczące badanych wartości w kontekście zasygnalizowanych powyżej zmiennych niezależnych, przede wszystkim uwagę zwrócono na wartość *świat piękna*.

3.1. HIERARCHIA WARTOŚCI OSTATECZNYCH DORASTAJĄCEJ MŁODZIEŻY

3.1.1. Hierarchia wartości ostatecznych – wynik ogólny

Dane umieszczone w Tabeli 1 przedstawiają rangi przypisywane poszczególnym wartościom. Niższa wartość mediany oznacza wyższą rangę wartości w ogólnej hierarchii, czyli większe znaczenie tej wartości dla młodzieży.

Tabela 1. Hierarchia wartości ostatecznych – wynik ogólny

Wartości ostateczne	N	M(SD)	Mediana (Q1;Q3)
bezpieczeństwo narodowe	2885	9.502 (5.349)	9 (5;14)
bezpieczeństwo rodziny	2903	4.1 (4.215)	2 (1;5)
dojrzała miłość	2897	8.188 (5.252)	7 (3;12)
ekscytujące życie	2881	10.554 (4.918)	11 (6;15)
mądrość	2891	7.724 (4.282)	7 (4;11)
poczucie dokonania czegoś	2884	10.993 (4.52)	12 (8;15)
pokój na świecie	2888	9.554 (5.045)	9 (5;14)
prawdziwa przyjaźń	2887	6.997 (4.23)	6 (4;10)
przyjemność	2883	9.847 (4.554)	10 (6;14)
równość	2894	11.204 (4.639)	12 (8;15)
szacunek do samego siebie	2887	7.746 (4.585)	7 (4;11)
świat piękna	2876	12.771 (4.332)	14 (10;16)
uznanie społeczne	2869	11.819 (4.24)	12 (9;15)
wewnętrzna harmonia	2882	10.618 (4.503)	11 (7;14)

wolność	2886	8.177 (4.532)	8 (4;12)
wygodne życie	2884	10.112 (4.867)	10 (6;14)
zbawienie	2866	12.275 (5.688)	14 (8;17)
zdrowie	2891	6.096 (4.907)	4 (2;9)

Źródło: badania własne.

Najwyżej cenione wartości to: *bezpieczeństwo rodziny* (Me = 2) oraz *zdrowie* (Me = 4), co wskazuje na silną orientację młodzieży na relacje, bliskie więzi emocjonalne oraz na potrzebę wsparcia ze strony najbliższych. Wysoka ranga nadana wartości *zdrowie* może odzwierciedlać wysoką świadomość dotyczącą dobrostanu fizycznego i psychicznego.

Kolejne, wysokie miejsce zajmują wartości, które są związane z rozwojem osobistym i relacjami społecznymi: *prawdziwa przyjaźń* (Me = 6), *mądrość* (Me = 7, M = 7,724), *szacunek do samego siebie* (Me = 7, M = 7,746), *dojrzała miłość* (Me = 7, M = 8,188). Wyniki te świadczą o docenianiu działań ukierunkowanych na doskonalenie siebie oraz służących rozwojowi osobistych kompetencji. Młodzież wysoko ceni także głębokie więzi międzyludzkie, oparte na przyjaźni i miłości.

Dalsze miejsca w ogólnej hierarchii wartości zajmują: *wolność* (Me = 8), co świadczy o wysokim poczuciu autonomii i indywidualizmu oraz *bezpieczeństwo narodowe* (Me = 9, M = 9,502) i *pokój na świecie* (Me = 9, M = 9,554), co dowodzi wysokiemu uznaniu dla wartości tradycyjnych, wspólnotowych i globalnych.

Umiarkowane uznanie młodzież wyraża wobec wartości: *ekscytujące życie* (Me = 11, M = 10,554), *wewnętrzna harmonia* (Me = 11, M = 10,618), *poczucie dokonania czegoś* (Me = 12, M = 10,993), czy *uznanie społeczne* (Me = 12, M = 11,819), co sugeruje, że badani są bardziej skoncentrowani na wartościach osobistych niż społecznych.

Ostatnie pozycje w hierarchii zajmują wartości o charakterze religijnym *zbawienie* (Me = 14, M = 12,275) oraz o charakterze estetycznym *świat piękna* (Me = 14, M = 12,771). Należy przypuszczać, że młodzież postrzega te wartości jako dość odległe od codziennych potrzeb i zakresu ich funkcjonowania.

Ogólnie wyniki przedstawione w Tabeli 1 dowodzą orientacji młodzieży na relacje, rodzinę, zdrowie i rozwój osobisty przy mniejszym znaczeniu wartości religijnych i estetycznych.

3.1.2. Hierarchia wartości ostatecznych z uwzględnieniem płci

Analiza hierarchii wartości ostatecznych wykazała istotne zróżnicowanie preferencji aksjologicznych ze względu na płeć, co jest zgodne z wynikami badań opisanych w literaturze psychologicznej i socjologicznej (np. Rokeach, 1973; Schwartz, 1992). Otrzymane rezultaty wskazują, że dla większości wartości ostatecznych występują statystycznie istotne różnice w badanych grupach. Dziewczęta przypisują większe znaczenie niż chłopcy wartościom mieszczącym się w obszarze troski o innych i harmonii interpersonalnej, co odzwierciedla deklarowane ukierunkowanie na relacje społeczne i współpracę, tj. wartości wspólnotowe i relacyjne. Z kolei chłopcy wyżej niż dziewczęta cenią wartości indywidualistyczne związane z osiągnięciami i autonomią. Należy zaznaczyć, że płeć nie różnicuje uznania dla wartości *świat piękna*.

3.1.3. Hierarchia wartości ostatecznych z uwzględnieniem miejsca zamieszkania

Analiza wartości ostatecznych w zależności od miejsca zamieszkania ujawnia, że większość wartości, w tym *świat piękna*, osiąga podobne rangi wśród młodzieży reprezentującej poszczególne środowiska zamieszkania: wieś, średnie i małe miasto oraz duże miasto.

3.1.4. Hierarchia wartości ostatecznych z uwzględnieniem wykształcenie matki

Zmienna wykształcenie matki obejmuje trzy kategorie: wykształcenie podstawowe i zasadnicze zawodowe, średnie oraz wyższe. Analiza materiału empirycznego upoważnia do wniosku, że w odniesieniu do większości wartości nie występuje zróżnicowanie istotne statystycznie (przy $p < 0,05$). Istotne różnice wystąpiły jedynie w ocenie wartości: *prawdziwa przyjaźń* ($p = 0,019$), *świat piękna* ($p = 0,001$) i *zdrowie* ($p = 0,022$). W przypadku uznania dla wartości *świat piękna*, dzieci matek z najniższym wykształceniem istotnie wyżej cenią tę wartość niż dzieci matek z wykształceniem średnim ($p = 0,004$), a także z wyższym ($p = 0,004$).

Zmienna wykształcenie matki różnicuje te wartości, które są związane z relacjami interpersonalnymi (*prawdziwa przyjaźń*) oraz z obszarem kultury, estetyki i dobrostanu (*świat piękna*, *zdrowie*). Należy stwierdzić, że wykształcenie matek badanych uczniów w ograniczonym stopniu różnicuje hierarchię wartości ostatecznych. Uwagę zwraca fakt, że wartość *świat piękna* jest najwyżej ceniona przez dzieci matek o niskim poziomie wykształcenia. Pozwala to przypuszczać,

że młodzież nie w pełni wykorzystuje kapitał edukacyjny obecny w rodzinach o wyższym wykształceniu rodziców oraz odstępuje od głębszego namysłu nad estetyką i przeżyć związanych z pięknem. Należy także założyć, że badani korzystają także z innych, pozarodzinnych, źródeł wartości.

3.1.5. Hierarchia wartości ostatecznych z uwzględnieniem wykształcenia ojca

Analiza hierarchii wartości ostatecznych w zależności od wykształcenia ojca wykazała, że nie zaznacza się zróżnicowanie istotne statystyczne względem uznania dla żadnej wartości ostatecznej na przyjętym poziomie istotności $p < 0,05$. Oznacza to, że system wartości młodzieży jest jednorodny i nie zależy od poziomu wykształcenia ojca, co może wynikać z odmiennych ról rodzicielskich w procesie socjalizacji lub z bardziej bezpośredniego wpływu matki na codzienne funkcjonowanie dzieci i młodzieży.

3.1.6. Hierarchia wartości ostatecznych z uwzględnieniem typu szkoły

Dane wskazują, że typ szkoły w sposób istotny różnicuje część wartości ostatecznych. Najwięcej różnic dotyczy wartości związanych ze spokojnym życiem, estetyką, dobrostanem oraz statusem społecznym.

Badani różnią się istotnie statystycznie w ocenie siedmiu wartości: *ekscytujące życie* ($p = 0,025$), *przyjemność* ($p = 0,001$), *równość* ($p = 0,012$), *uznanie społeczne* ($p = 0,001$), *wewnętrzna harmonia* ($p = 0,003$), *świat piękna* ($p = 0,001$) oraz *zdrowie* ($p = 0,001$). Wyraźne różnice widoczne są w obszarze wartości związanych z estetyką (*świat piękna*). Wartość mediany dla *świata piękna* wynosi: $Me = 13$; $M = 12,214$ w grupie uczniów reprezentujących szkoły branżowe, $Me = 14$ dla licealistów i $Me = 13$; $M = 12,680$ w grupie uczniów techników ($p = 0,001$). Uczniowie szkół branżowych nadają wyższe znaczenie wartościom związanym m.in. z estetyką w porównaniu do uczniów liceów ogólnokształcących ($p = 0,002$). Zauważa się ponadto wyższe cenie *świata piękna* przez uczniów techników niż przez licealistów ($p = 0,045$).

3.2. HIERARCHIA WARTOŚCI INSTRUMENTALNYCH

3.2.1. Hierarchia wartości instrumentalnych - wynik ogólny

Tabela 2. Hierarchia wartości instrumentalnych wynik ogólny

Wartości instrumentalne	Ogółem	
	N	Me(Q1;Q3)
ambitny	2877	6 (2;10)
czysty	2877	8 (4;13)
intelektualista	2872	9 (4;14)
kochający	2885	4 (2;9)
kulturalny	2871	7 (4;12)
logiczny	2867	11 (6;15)
lojalny	2891	5 (2;9)
niezależny	2874	10 (5;14)
o szerokich horyzontach	2863	12 (7;15)
obdarzony wyobraźnią	2871	12 (7;15)
odpowiedzialny	2870	9 (5;13)
odważny	2877	9 (6;13)
opanowany	2872	11 (7;15)
posłuszny	2865	14 (10;17)
sprawny	2864	13 (9;16)
uczciwy	2882	7 (3;11)
uczynny	2860	11 (7;15)
wyrozumiały	2872	9 (5;14)

Źródło: badania własne.

Na podstawie analizy danych zaprezentowanych w Tabeli 2 stwierdza się, że badana młodzież najwyżej ceni w kolejności następujące wartości: *kochający* (Me = 4), *lojalny* (Me = 5) i *uczciwy* (Me = 7). W ogólnej hierarchii wartości instrumentalnych dominują zatem wartości relacyjne i moralne. Młodzież przywiązuje dużą wagę do wartości interpersonalnych, empatii, zaufania, szczerości i prawdomówności.

Cenionymi przez młodzież są także wartości: *wyrozumiały* (Me = 9; M = 9,497) i *odpowiedzialny* (Me = 9; M = 9,059), *intelektualista* (Me = 9; M = 9,212).

Niższą rangę badani nadają kolejno wartościom: *logiczny* (Me = 11), *o szerokich horyzontach* (Me = 12; M = 10,958) oraz *obdarzony wyobraźnią* (Me = 12; M = 11,060).

Z kolei najniższe uznanie młodzież wyraża wobec wartości konformistycznych i pragmatycznych: *sprawność* (Me = 13) oraz *posłuszeństwo* (Me = 14), co może sugerować orientację młodych na niezależność oraz samodzielne myślenie, a nie na podporządkowywanie się.

Utworzona hierarchia wartości instrumentalnych dowodzi, że istotne dla młodzieży są wartości prospołeczne i emocjonalne (*kochający, lojalny, uczciwy*), co może odzwierciedlać potrzebę budowania relacji, potrzebę akceptacji i przynależności typową dla okresu dorastania. Najniższa ranga wartości, takich jak *posłuszny* czy *sprawny*, wskazuje na to, że badana młodzież dąży do autonomii i samorealizacji, nie zaś do konformizmu.

Z wartością *świat piękna*, zgodnie z badaniami w obszarze psychologii kreatywności i twórczości, łączy się wartość instrumentalna *o szerokich horyzontach* oraz *obdarzony wyobraźnią*. Wartości te, podobnie jak *świat piękna*, ułożone są na odległych pozycjach hierarchii, co może wskazywać na ich mniejsze znaczenie w subiektywnym systemie wartości młodzieży. Zatem można przypuszczać, że wartości te nie są uwzględniane jako istotne do osiągnięcia wartości autotelicznych, także *świata piękna*.

Warto podkreślić, iż uzyskana w toku badań hierarchia wartości odpowiada zaobserwowanym tendencjom, według których młodzież częściej kieruje się wartościami autotelicznymi i humanistycznymi, a nie normatywnymi czy materialnymi (Rokeach, 1973; Ciecuch, 2013; Szymański, 1998; Wojciechowska, 2018; 2022; Derbrich i Kuk, 2025; Głaz, 2014; 2015; 2025; Brzozowski, 1987).

3.2.2. Hierarchia wartości instrumentalnych z uwzględnieniem płci

Analiza hierarchii wartości instrumentalnych z uwzględnieniem płci badanych uczniów ujawnia, że nie wszystkie różnice w uznawaniu wartości uzyskały wyniki na poziomie istotności statystycznej. W przypadku wartości: *intelektualista, kochający, logiczny, lojalny, opanowany, sprawny, uczciwy, wyrozumiały*, otrzymane wyniki testu były istotne statystycznie na poziomie istotności $p = 0,001$. Różnica między grupami okazała się również istotna w odniesieniu do wartości: *odpowiedzialny* ($p = 0,018$), *o szerokich horyzontach* ($p = 0,028$), *obdarzony wyobraźnią* oraz *posłuszny* ($p = 0,049$), choć poziom istotności był niższy niż w przypadku wyżej wykazanych wartości.

3.2.3. Hierarchia wartości instrumentalnych z uwzględnieniem miejsca zamieszkania

Miejsce zamieszkania badanych różnicuje uznanie wyłącznie względem wartości: *kochający* ($p=0,029$) i *o szerokich horyzontach* ($p=0,001$). Szczegółowa analiza (*post hoc*) wskazuje na różnicę między grupami, w przypadku wartości *o szerokich horyzontach* uczniowie zamieszkujący średnie i małe miasta wyżej cenią tę wartość w porównaniu z osobami zamieszkującymi wsie ($p=0,001$).

3.2.4. Hierarchia wartości instrumentalnych uczniów z uwzględnieniem typu szkoły

Dane wykazują, że typ szkoły w istotny sposób różnicuje odniesienie badanych do znacznej liczby wartości. Zastosowane szczegółowe analizy (*post hoc*) określiły w przypadku siedmiu wartości istotną różnicę między typami szkół. Uczniowie szkół branżowych istotnie wyżej niż uczniowie liceów ogólnokształcących cenią następujące wartości: *czysty* ($p=0,001$), *kulturalny* ($p=0,018$), *logiczny* ($p=0,036$) i *opanowany* ($p=0,021$). Odwrotna zależność występuje w przypadku wartości: *kochający* ($p=0,032$) i *lojalny* ($p=0,022$). Wartościom tym wyższą rangę nadają uczniowie reprezentujący licea ogólnokształcące.

3.2.5. Hierarchia wartości instrumentalnych z uwzględnieniem wykształcenia matki

Analiza wyników badań uwzględniająca zmienną wykształcenie matki wskazuje na istotne statystycznie zróżnicowanie dla wartości: *o szerokich horyzontach* ($p=0,005$), *odważny* ($p=0,043$) i *uczciwy* ($p=0,009$). Na podstawie szczegółowej analizy (*post hoc*) można stwierdzić, że uczniowie matek posiadających wykształcenie średnie istotnie różnią się od uczniów matek z wykształceniem wyższym (*o szerokich horyzontach* – $p=0,004$, *odważny* – $p=0,045$, *uczciwy* – $p=0,009$). Należy podkreślić wyższe cenie *szerokich horyzontów* oraz *odwagi* przez uczniów, których matki legitymują się wyższym wykształceniem.

3.2.6. Hierarchia wartości instrumentalnych z uwzględnieniem wykształcenia ojca

Różnice istotne statystycznie odnoszą się do wartości: *ambitny* ($p=0,021$), *intelektualista* ($p=0,013$), *logiczny* ($p=0,006$), *o szerokich horyzontach* ($p=0,047$), *uczciwy* ($p=0,004$) oraz *wyrozumiały* ($p=0,035$). Bardziej szczegółowa analiza (*post hoc*) określa istotne różnice, które odnoszą się do wartości

ambitny ($p = 0,021$) i *logiczny* ($p = 0,038$). Uczniowie, których ojcowie mają wyższe wykształcenie, istotnie różnią się od uczniów, których ojcowie posiadają wykształcenie podstawowe i zasadnicze zawodowe – ci pierwsi wyżej lokują wskazane wartości. Podobnie wartość *intelektualista* jest wyżej ceniona przez uczniów ojców z wyższym wykształceniem, w porównaniu z uczniami ojców z wykształceniem średnim ($p = 0,027$).

4. DYSKUSJA WYNIKÓW

W nawiązaniu do wyników badań należy podkreślić, że płeć badanych stanowi istotny czynnik różnicujący hierarchię wartości ostatecznych badanej młodzieży. Zaobserwowane różnice układają się w spójny wzorzec aksjologiczny, który znajduje szerokie potwierdzenie zarówno w klasycznych teoriach wartości, jak i w wynikach badań empirycznych prowadzonych w różnych kontekstach kulturowych. Preferowanie przez dziewczęta *pokoju na świecie*, *prawdziwej przyjaźni*, *równości* oraz *wewnętrznej harmonii* wpisuje się w nurt wartości określanych przez Rokeacha (1973) jako prospołeczne i relacyjne. Wyniki te są zgodne z licznymi badaniami wskazującymi, że dziewczęta częściej internalizują wartości ukierunkowane na dobro wspólne, harmonię społeczną i relacje interpersonalne (Schwartz i Rubel, 2005; Feather, 1995). Podobne zależności odnotowano również w badaniach polskich, które wskazują, że dziewczęta częściej deklarowały wyższe cenie wartości moralnych i wspólnotowych (Cieciuch, 2013; Wojciechowska, 2018; Fiedorczuk i Fiedorczuk, 2012; Szymański, 1998; Głaz, 2014; 2015; 2025; Gózdź, 2020; Roguska, 2025).

Z kolei chłopcy wyżej lokowali wartości związane z osiągnięciami, autonomią i samorealizacją, takie jak *poczucie dokonania*, *ekscytujące życie*, *szacunek do siebie* oraz *zdrowie*. W ujęciu Rokeacha wartości te wiążą się z realizacją osobistych celów i kompetencji jednostki, chłopcy w okresie dorastania częściej internalizują normy związane z autonomią, rywalizacją i sprawczością (Connell, 2002). Jak podkreśla Bem (1981), jednostki internalizują normy i oczekiwania społeczne przypisane do płci, co znajduje odzwierciedlenie w preferowanych wartościach. Dziewczęta częściej są socjalizowane do troski o relacje i dobro innych, natomiast chłopcy do samodzielności, osiągnięć i kontroli nad własnym życiem.

Brak zróżnicowania oceny niektórych wartości ze względu na płeć (*dojrzała miłość*, *bezpieczeństwo rodziny*, *mądrość*, *wolność* oraz *świat piękna*) może świadczyć o istnieniu wspólnego rdzenia aksjologicznego, charakterystycznego

dla młodzieży niezależnie od płci. Uzyskane wyniki pozostają także spójne z ujęciami rozwojowymi, zgodnie z którymi okres adolescencji i wczesnej dorosłości sprzyja krystalizacji systemu wartości, przy jednoczesnym zachowaniu pewnej elastyczności hierarchii (Inglehart, 1997). W tym kontekście brak różnic w uznawaniu niektórych wartości względem płci może odzwierciedlać wspólne doświadczenia pokoleniowe oraz podobne wyzwania rozwojowe stojące przed młodymi ludźmi.

Wyniki badań dotyczące rangowania wartości ze względu na miejsce zamieszkania w ograniczonym stopniu różnicuje preferencje aksjologiczne młodzieży, co potwierdza tezę o względnej stabilności podstawowego systemu aksjologicznego w obrębie badanej grupy.

Analiza uzyskanych wyników dowodzi, że wykształcenie matki różnicuje jedynie wybrane wartości ostateczne, podczas gdy zasadnicza struktura systemu wartości młodzieży pozostaje względnie stabilna niezależnie od poziomu jej kapitału edukacyjnego. Istotne różnice dotyczą ceniienia wartości *prawdziwa przyjaźń*, *świat piękna* oraz *zdrowie*, a więc tych obszarów, które związane są z relacyjnością, estetyką oraz dobrostanem psychofizycznym. Wzorzec zgodny z klasyczną koncepcją kapitału kulturowego Pierre'a Bourdieu (1984) wskazuje, że rodzina, a zwłaszcza matka, kształtuje intensywność kontaktu dziecka z dobrami symbolicznymi, sposobami interpretacji świata oraz stylem życia.

Liczne badania wskazują, że częściej matki niż ojcowie pełnią funkcję głównych mediatorów wartości kulturowych, estetycznych i prozdrowotnych, podczas gdy ojcowie częściej niż matki oddziałują w obszarze norm instrumentalnych i obowiązków (Trommsdorff, 2009; Wojciechowska, 2018). Wykształcenie matki staje się zatem kluczowym czynnikiem różnicującym subtelne preferencje aksjologiczne, przy jednoczesnym zachowaniu stabilności wartości podstawowych. W przeciwieństwie do wykształcenia matki, wykształcenie ojca nie jest istotnym predyktorem preferencji aksjologicznych młodzieży.

Typ szkoły różnicuje te wartości, które odnoszą się do stylu życia, potrzeb hedonistycznych oraz aspiracji społecznych. Zróżnicowanie dotyczy przede wszystkim wartości związanych z hedonizmem, doświadczaniem życia, estetyką, dobrostanem oraz uznaniem społecznym, co sugeruje, że środowisko edukacyjne odgrywa znaczącą rolę w kształtowaniu preferencji aksjologicznych oraz stylów życia badanych uczniów.

Różnice widoczne są również w obszarze wartości *świat piękna*. Uczniowie szkół branżowych przywiązują do niej większe znaczenie niż ich rówieśnicy z liceów ogólnokształcących i techników. Wynik ten można interpretować w kontekście teorii kapitału kulturowego Bourdieu (1984), zgodnie z którą

orientacja na estetykę może pełnić funkcję kompensacyjną w środowiskach, gdzie aspiracje akademickie są słabsze oraz z perspektywy socjalizacji szkolnej, która obok rodziny stanowi istotne środowisko formowania orientacji życiowych. Szkoły branżowe, licea ogólnokształcące i technika różnią się programami nauczania, oczekiwaniami środowiska oraz dominującymi narracjami dotyczącymi sukcesu, a także wizją przyszłości. Różnice w hierarchii wartości mogą zatem odzwierciedlać odmienne trajektorie aspiracyjne oraz sposoby definiowania dobrostanu i satysfakcji życiowej (Eccles, 2009).

Analiza wyników wskazuje, że typ szkoły różnicuje te elementy systemu wartości młodzieży, które są najbardziej podatne na zmianę, natomiast wartości fundamentalne pozostają stabilne i wspólne. Wyniki te potwierdzają znaczenie kontekstu edukacyjnego jako czynnika modulującego preferencje aksjologiczne, bez naruszania ich podstawowej struktury.

Uzyskane wyniki odnoszące się do wartości instrumentalnych wpisują się w ustalenia, że chłopcy bardziej cenią wartości intelektualne, kompetencyjne (np. intelektualista, logiczny, sprawny), zaś dziewczęta chętniej wybierają wartości relacyjne, moralne (kochający, lojalny, uczciwy) (Dziwota i in., 2016). Młodzież zamieszkująca średnie i małe miasta wyżej ceni wartość *o szerokich horyzontach* niż młodzież reprezentująca środowiska wiejskie, w których dostrzega się ograniczony dostęp do oferty edukacyjnej i kulturowej. Obcowanie z różnorodnością w ramach środowisk, w których się przebywa, sprzyja rozwijaniu otwartości na doświadczenie i ciekawości świata (Schwartz, 1992).

Wyższe wykształcenie matek przekłada się na istotnie wyższe cenie wartości: *odważny* i *o szerokich horyzontach*. Należy zatem przyjąć, że w rodzinach, w których funkcjonują matki z wyższym wykształceniem, częściej podejmowane są działania zmierzające do werbalizowania przez dziecko jego potrzeb poznawczych w porównaniu z rodzinami, w których matki deklarowały średnie, zasadnicze zawodowe lub podstawowe wykształcenie (Łukasiewicz-Wielba i Baum, 2014).

WNIOSKI

W artykule omówione zostały wyniki badań empirycznych nad porządkiem wartości ostatecznych i instrumentalnych u młodzieży w okresie adolescencji. W szczególności ważne było ustalenie rangi, jaką badani nastolatki nadają wartości *świat piękna*. Wartość *świat piękna* mieści się w grupie wartości ostatecznych i odnosi się do indywidualnych wyborów aksjologicznych, jest także

elementem kształtującym kulturę edukacyjną. Piękno może być rozumiane jako kategoria estetyczna, a także jako nośnik emocji i poczucia sensu, budując tym samym wrażliwość moralną, społeczną i emocjonalną uczniów. *Świat piękna* rozumiany jest jako wartość ostateczna nie tylko przez Rokeacha. Podobnie przedstawiali ją starożytni filozofowie. Piękno jest uzasadnione samym sobą, a nie jako potrzeba, do której dąży człowiek jako istota ludzka (Scruton, 2018). Immanuel Kant dowodził, że człowiek obdarzony jest samoświadomością i zdolnością do oceny moralnej, spostrzega świat w sposób uważny i bezinteresowny, aby uchwycić w tym co widzi przyjemność (Scruton, 2018).

W ocenie badanej młodzieży wartość *świat piękna* zajmuje najniższą pozycję w ogólnej hierarchii wartości ostatecznych. Nie obserwuje się różnicowania uznania dla tej wartości ze względu na płeć, miejsce zamieszkania czy wykształcenie ojca. Występuje różnicowanie uznania dla wartości *świat piękna* ze względu na wykształcenie matki i typ szkoły do jakiej uczęszczają badani. Można zatem zauważyć, że wartości estetyczne traktowane są marginalnie, podczas gdy w literaturze psychologicznej i pedagogicznej ogromną rolę przypisuje się kreatywności, wyobraźni, poszerzaniu horyzontów, które ściśle korelują z wartością *świat piękna*.

Jonathan Haidt (2025) wskazuje, że obecnie cyfryzacja, nadmierne bodźcowanie i przesadna opiekuńczość ograniczają swobodę dzieci i młodzieży w eksploracji służącej rozwijaniu zdolności adaptacyjnych i twórczych. Współczesne wyzwania edukacyjne i wychowawcze powinny być ukierunkowane na świadome wprowadzanie wartości piękna i doświadczeń estetycznych w codzienne doświadczenia uczniów. Wartość *świat piękna* spełnia bowiem funkcję kompensacyjną i humanizującą (Ulvik, 2020; Lisiecka, 2024).

Współczesne badania pedagogiczne wskazują na znaczenie piękna jako niedocenianej wartości wychowawczej, wykraczającej poza tradycyjnie rozumianą edukację artystyczną, a wspierającej kompetencje społeczne i emocjonalne. Piękno może być aksjologicznym łącznikiem w edukacji i wychowaniu. Badania podkreślają, że obcowanie z pięknem, poprzez kontakt ze sztuką, ale także jego przejawy w codziennym życiu, sprzyja kształtowaniu empatii, otwartości poznawczej oraz zdolności do wartościowania zjawisk w perspektywie poza utylitarnej (Lisiecka, 2024). Piękno może mieć zatem charakter formatywny pozwalający na zmianę percepcji świata i relacji międzyludzkich.

Poszukując czynników wzmacniających dobrą jakość funkcjonowania ludzi we współczesnym świecie, Byung-Chul Han przekonuje: „Pierwszym krokiem byłoby uwrażliwienie na piękno, co odnowiłoby zaniedbaną przestrzeń. Ja w świecie, odmienną od sfery pracy i rozrywki, przestrzeń kontemplacji” (Han, 2022, s. 10).

W podsumowaniu należy stwierdzić, że oszacowane orientacje aksjologiczne młodzieży nie oznaczają ich jednorodności, raczej odzwierciedlają wspólne ramy kulturowe, w tym sensie wartości zachowują swój fundamentalny charakter, pozostając jednocześnie podatne na wpływ zróżnicowanych, lecz nie zawsze łatwo uchwytanych procesów społecznych. W kontekście dalszych badań niezbędne wydaje się poszerzenie analiz o czynniki o charakterze kontekstowym i jakościowym, które coraz silniej uczestniczą w kształtowaniu orientacji aksjologicznych młodzieży.

BIBLIOGRAFIA

- ARYSTOTELES (1988). *Retoryka, Poetyka* (H. Podbielski, tłum.). PWN.
- BEM, S. L. (1981). Gender schema theory: A cognitive account of sex typing. *Psychological Review*, 88(4), 354–364. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.88.4.354>
- BOURDIEU, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. Harvard University Press.
- BOURDIEU, P. (2005). *Dystynkcje. Społeczna krytyka władzy sądzienia* (P. Biłos, tłum.). Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- BRZOZOWSKI, P. (1987). Skala wartości – polska wersja testu Milтона Rokeacha [Value scale – Polish version of the Milton Rokeach test]. W: R. Ł. Drwał (red.), *Techniki kwestionariuszowe w diagnostyce psychologicznej* (s. 81–122). UMCS.
- CIECIUCH, J. (2013). *Kształtowanie się systemu wartości. Od dzieciństwa do wczesnej dorosłości*. Wydawnictwo Liberi Libri.
- CONNELL, R. W. (2002). *Gender*. Polity Press.
- DERBRICH, J., i KUK, A. (2025). Hierarchia wartości studentów a wychowanie do wartości przez sport. W: J. Gocko SDB, A. Pawłucki i E. Pleń SDB (red.), *Wychowanie do uniwersalizmu przez sport* (s. 121–137). Towarzystwo Naukowe Franciszka Salezego.
- DZIWOTA, K., DUDEK, A., SZPAK, A., LUDWIKOWSKA, K., KOWALSKI, D., DRABAREK, Ł., DZIWOTA, E., i OLAJOSSY, M. (2016). Value preferences in individuals with low and high self-esteem. *Current Problems of Psychiatry*, 17(2), 97–106. <https://doi.org/10.1515/cpp-2016-0011>
- ECCLES, J. (2009). Who am I and what am I going to do with my life? Personal and collective identities as motivators of action. *Educational Psychologist*, 44(2), 78–89. <https://doi.org/10.1080/00461520902832368>
- FEATHER, N. T. (1995). Values, valences, and choice: The influence of values on the perceived attractiveness and choice of alternatives. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68(6), 1135–1151. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.68.6.1135>
- FIEDORCZUK, J., i FIEDORCZUK, I. (2012). Poziom aspiracji edukacyjnych a system wartości młodzieży. *Kultura i Edukacja*, (2), 70–87.
- GŁAZ, S. (2014). Wartości ostateczne a poczucie bezpieczeństwa u uczniów o różnym poziomie empatii. *Psychologia Rozwojowa*, 19(1), 103–115. <https://doi.org/10.4467/20843879PR.14.006.1728>
- GŁAZ, S. (2015). Instrumental values as predictors of religious experience in the lives of students of pedagogy and of philosophy. *Religions*, 6(3), 860–874. <https://doi.org/10.3390/rel6030860>

- GLAZ, S. (2025). The role of instrumental values in shaping religious experience in the life of polish youth with various types of hope. *Journal for Perspectives of Economic Political and Social Integration*, 30(1), 55–84. <https://doi.org/10.18290/pepsi-2024-0003>
- GOŹDŹ, J. (2020). Ściąganie w szkole a wartości ostateczne i instrumentalne. *Przegląd Pedagogiczny*, (2), 302–315. <http://dx.doi.org/10.34767/PP.2020.02.20>
- HAIDT, J. (2025). *Niespokojne pokolenie. Jak wielkie przeprogramowanie dzieciństwa wywołało epidemię chorób psychicznych*. Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- HAN, B.-C. (2022). *Spółczesność zmęczenia i inne eseje*. Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
- HAWORTH-HOEPPNER, S. (2000). The critical shapes of body image: The role of culture and family in the production of eating disorders. *Journal of Marriage and the Family*, 62(1), 212–227. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2000.00212.x>
- HAYES, S. C., STROSAHL, K. D., i WILSON, K. G. (2012). *Acceptance and commitment therapy: The process and practice of mindful change*. Guilford Press.
- INGLEHART, R. (1997). *Modernization and postmodernization: Cultural, economic, and political change in 43 societies*. Princeton University Press.
- JAWORSKA, A., MATCZAK, A., i BITNER, J. (2011). *Skala Wartości Rokeacha RVS*. Pracownia Testów Psychologicznych PTP.
- LEJEUNE, J. T., i LUOMA, J. B. (2021). Values in acceptance and commitment therapy. W: M. P. Twohig, M. E. Levin i J. M. Petersen (red.), *The Oxford Handbook and Acceptance and Commitment Therapy* (s. 271–294). Oxford University Press.
- LISIECKA, A. (2024). Zewnętrzne warunki twórczości w edukacji estetycznej w świetle wypowiedzi absolwentów szkół ogólnokształcących. *Kultura i Edukacja*, (3), 41–61. <https://doi.org/10.15804/kie.2024.03.03>
- ŁUKASIEWICZ-WIELBA, J., i BAUM, A. (2014). Wykształcenie matki jako czynnik różnicujący rodzicielskie strategie rozpoznawania i rozwijania zainteresowań i zdolności dzieci. *Chowanna*, (2), 301–319. <https://doi.org/10.31261/CHOWANNA.2014.43.19>
- MADAN, S., BASU, S., NG, E. A., i LIM, E. A. C. (2018). Impact of culture on the pursuit of beauty: Evidence from five countries. *Journal of International Marketing*, 26(4), 54–68.
- MAIO, G. R. (2017). *The psychology of human values*. Routledge.
- MRÓZ, B. (2007). Równość ludzi jako wartość na dziś? Systemy wartości studentów ekonomii. W: J. Klebaniuk (red.), *Fenomen nierówności społecznych. Nierówności społeczne w refleksji humanistycznej* (s. 469–483). Wydawnictwo Psychologii i Kultury.
- MRÓZ, B. (2009). Hierarchia wartości i poczucie sensu życia u menadżerów w czasach kryzysu. *Przedsiębiorczość i Zarządzanie*, 10(11), 25–40.
- OLEŚ, P. (2002). Z badań nad wartościami i wartościowaniem: Niektóre kwestie metodologiczne. *Roczniki Psychologiczne*, 5, 53–73.
- PLATO (1993). *The Dialogues of Plato: Vol. 2: The Symposium* (R. E. Allen, tłum). Yale University Press.
- REILLY, E. D., RITZERT, T. R., SCOGGIO A. A. J., MOTE, J., FUKUDA, S. D., AHERN, M. E., i KELLY, M. M. (2019). A systematic review of values measures in acceptance and commitment therapy research. *Journal of Contextual Behavioral Science*, 12, 290–304.
- ROGUSKA, B. (2025). *Deklarowane wartości i cele życiowe młodych Polaków*. CBOS.
- ROKEACH, M. (1973). *The Nature of Human Values*. Free Press.

- SCHWARTZ, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1–65. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60281-6](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6)
- SCHWARTZ, S. H. (2012). An overview of the Schwartz theory of basic values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1). <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1116>
- SCHWARTZ, S. H., i RUBEL, T. (2005). Sex differences in value priorities: Cross-cultural and multi-method studies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89(6), 1010–1028. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.89.6.1010>
- SCRUTON, R. (2018). *Piękno* (S. Krawczyk, A. Rejniak-Majewska, tłum.). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- SZYMAŃSKI, M. (1998). *Młodzież wobec wartości. Próba diagnozy*. Instytut Badań Edukacyjnych.
- TOMASZ Z AKWINU (1975). *Suma teologiczna. T. 1: O Bogu (I, qq. 1–13)* (P. Bełch OP, tłum.). Katolicki Ośrodek Wydawniczy „Veritas”.
- TROMMSDORFF, G. (2009). Culture and development of self-regulation. *Social and Personality Psychology Compass*, 3(5), 687–701. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2009.00209.x>
- ULVIK, M. (2020). Promoting aesthetical values in education. *Frontiers in Education*, 5, 34. <https://doi.org/10.3389/educ.2020.00034>
- WOJCIECHOWSKA, M. (2018). *Wartości młodzieży i jej rodziców. W kręgu wartości nad edukacją*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego.
- WOJCIECHOWSKA, M. (2020). Międzygeneracyjne podobieństwa i różnice w świecie wartości. W: M. Herudzińska i B. Post (red.), *Znane i nieznanne oblicza starości jako obszaru wyzwań dla społeczeństwa XXI wieku (III edycja)* (s. 45–54). Wydawnictwo Politechniki Rzeszowskiej.
- WOJCIECHOWSKA, M. (2022). System wartości przyszłych nauczycieli wczesnej edukacji. *Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce*, 17(4), 67–79. <https://doi.org/10.35765/eetp.2022.1767.05>
- WOJCIECHOWSKA, M., i ADAMCZYK, D. (2021). Wartość dojrzała miłość w systemie wartości młodzieży. *Seminare*, 42(1), 107–122.
- WOJCIECHOWSKA, M., i WOJCIECHOWSKA, B. (2022). *Reflection on health. Historical and contemporary contexts*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego.

ŚWIAT PIĘKNA W SYSTEMIE WARTOŚCI DORASTAJĄCEJ MŁODZIEŻY

STRESZCZENIE

Celem opracowania jest analiza systemu wartości młodzieży – uczniów klas drugich o różnym profilu kształcenia z województwa świętokrzyskiego. Do doboru próby (losowo-warstwowo-proporcjonalnej) wykorzystano dane z Kuratorium Oświaty w Kielcach. Badania posłużyły określeniu hierarchii wartości młodzieży, oszacowaniu rangi wartości *świat piękna* oraz identyfikacji głównych uwarunkowań społeczno-kulturowych, rodzinnych i edukacyjnych kształtujących system aksjologiczny dorastającej młodzieży. W badaniach wykorzystano Skalę Wartości (RVS) Milтона Rokeacha w polskiej adaptacji Agnieszki Jaworskiej, Anny Matczak i Joanny Bitner (2011). Analiza wykazała, że wśród wartości ostatecznych młodzież nadaje wysoką rangę wartościom intrapersonalnym oraz interpersonalnym (bezpieczeństwo rodziny, zdrowie, prawdziwa przyjaźń oraz szacunek dla samego siebie). Z kolei w grupie wartości instrumentalnych najwyższą rangę zajęły wartości: kochający,

lojalny i uczciwy, wchodzące w skład wartości moralnych. Wartość *świat piękna* zajmuje ostatnie miejsce w skonstruowanej przez młodzież hierarchii wartości.

Słowa kluczowe: system wartości; RVS; świat piękna; młodzież

THE WORLD OF BEAUTY IN THE VALUE SYSTEM OF ADOLESCENTS

SUMMARY

The aim of the study is to analyze the value system of young people – second-grade students with different educational profiles from the Świętokrzyskie Voivodeship. The selection of participants was based on a stratified random proportional sampling method. The research was used to determine the hierarchy of values among youth, to estimate the importance of the world-of-beauty value and to identify the main socio-cultural, familial, and educational factors shaping the axiological system of adolescents. The study employed the Rokeach Value Survey (RVS) developed by Milton Rokeach, in the Polish adaptation by Agnieszka Jaworska, Anna Mateczak, and Joanna Bitner (2011). The analysis showed that among terminal values, young people attach much importance to intrapersonal and interpersonal values (family security, health, true friendship, and self-respect). Of the instrumental values, the highest-ranked were affection, loyalty, and honesty – values in the category of moral values. The value “world of beauty” occupies the last position in the hierarchy of values constructed by the youth.

Keywords: system of values; RVS; world of beauty; youth